

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОСКЛАДНИХ І ДВОСКЛАДНИХ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ У ТВОРАХ МАРІЇ МАТІОС

Статтю присвячено вивченню семантичних особливостей односкладних і двоскладних простих речень у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері».

Ключові слова: семантична структура речення, односкладне речення, двоскладне речення, розповідне речення, питальне речення, спонукальне речення.

The article deals with the semantic features of one-member and two-member simple sentences in Maria Matios' literary works "Sweet Darusa", "Almost never the other way around", "Boots of the Mother of God".

Key words: semantic structure of a sentence, one-member sentence, two-member sentence, declarative sentence, interrogative sentence, imperative sentence.

Твори Марії Матіос «Солодка Даруся» і «Майже ніколи не навпаки» є цілком серйозною спробою глибоко художньо осмислити історію і трагедію рідної Буковини, всієї України загалом. Повість «Черевички Божої Матері» продовжує цей, безумовно, широко замислений авторкою задум описати життя Батьківщини крізь призму історичних подій.

Як стверджує Т. Федюк, «Марія Матіос добре знає історичне тло на якому відбуваються події, вона абсолютно органічно і невимушено почувається серед буковинських традицій, легенд, молитов, замовлянь, чаклунських вишіптувань і нашіптувань; вона блискуче володіє мовою, а точніше навіть говіркою своїх героїв, вона бачить життя буковинців зсередини та й сама живе серед тогочасних людей не як сторонній оповідач, а як сусідка тітка Марія через вулицю» [6].

У фокусі нашої уваги – прості односкладні і двоскладні речення у текстах творів М. Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки» і «Черевички Божої Матері», зокрема розповідні, питальні і спонукальні.

Прості речення у досліджуваних творах Марії Матіос мають не лише гармонійну семантичну побудову, але й грамотно сформовану структурну цілісність та єдність речень між собою у тексті. Прості речення доповнюють одне одного, виступаючи в той час самостійними компонентами тексту.

За визначенням І. Слинька, «**просте речення** – це таке висловлення, яке називає одну окрему ситуацію і повідомляє про неї, має граматичне значення предикативності і форму у вигляді граматичних чи семантичних моделей, їх парадигм та комунікативних варіантів з особливою інтонацією» [5, с. 74–75].

Як зазначає К. Шульжук, «семантична (семантико-синтаксична) структура речення – це зміст речення у загальному, типізованому вигляді, що враховує елементи значення, передбачені формою речення» [7, с. 184].

Залежно від характеру й мети висловлювання у лінгвістиці всі речення поділяють на три типи: розповідні, питальні та спонукальні.

Розповідне речення містить у собі повідомлення про предмети і явища навколишньої дійсності або відповідь на запитання (ствердження чи заперечення) [1, с. 38]: *Дитина знову зітхає* [4, с. 9].

Питальні речення містять питання або вживаються замість розповідних, наприклад, риторичне запитання. На письмі в кінці такого речення ставиться знак питання [7, с. 61]: *Маріко, а ваша корова вже побігалася?* [4, с. 4].

Спонукальними називаються речення, що у формі застереження, наказу, заклику, запрошення виражають волю того, хто говорить, із метою вплинути на інших або намір до дії самого мовця. Найчастіше спонукання виражається дієсловами наказового способу чи неозначеною формою. Характерна ознака – особлива спонукальна інтонація, що супроводжує будь-яке речення цього типу [1, с. 39]: *Успокійся, жінко!* [4, с. 92].

Речення за емоційним забарвленням класифікують на *окличні* та *неокличні*.

Прості речення, що можуть вимовлятися підвищеним тоном із особливою інтонацією, називаються окличними. Такі одиниці можуть виражати: здивування, сумнів, іронію, розгубленість, упевненість/непевненість; жаль, жах, гнів, злість, ніжність, любов, захоплення, докір, осуд, погрозу, прохання, заклик, наказ тощо. У кінці таких речень ставиться знак оклику: *Дякую за слово добре!* [3, с. 42].

Неокличні речення не виражають емоцій мовця і можуть бути розповідними, питальними та спонукальними.

Аналізуючи семантику простих речень у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері», ми приділили особливу увагу не лише структурі, але і змісту творів, тому що саме із контексту впливає значення та сенс уживання того чи того висловлювання. Враховували, що характер та мета викладу тексту неможлива без усвідомлення причини використання певного висловлювання.

Під семантичною структурою речення розуміємо зміст речення у загальному вигляді, що враховує ті елементи значення, котрі передбачені його формою.

За характером та метою висловлення всі прості речення у досліджуваних творах Марії Матіос можна розподілити на три види:

1. Розповідні – виражають повідомлення про певну подію, факт, повідомлення про явища навколишньої дійсності: *А Маріїне повідло Даруся їсть узимі* [3, с. 6]; *Та Даруся навіть з Марією не хоче про це говорити* [3, с. 5]; *Зрідка Іван приставав жити до котроїсь молодиці* [3, с. 12]; *Сон її покинув начисто* [2, с. 1]; *Гості в хату не ходять ніколи* [2, с. 10]; *Ходи додому. Вже ніч* [2, с. 12]; *Глибоке зітхання вирвалося з Михайлових грудей* [4, с. 116]; *Вона й сама люто сердилася на Петра з того боку ріки* [4, с. 90]; *Слимачок повзе Іванці по литці* [4, с. 206].

Якщо звернути увагу на розповідні речення, які слугують відповіддю на поставлене запитання, то Марія Матіос вдало використовує стверджувальні конструкції під час діалогів: – *А нащо вам ксьондз? – Дитину хочу схрестити* [3, с. 5]; – *А конфети солодкі любиш? – Люблю* [3, с. 51]; – *Ти звідки знаєш? – Бачив!* [2, с. 5]; – *Гріх? – Гріх!* [4, с. 69].

2. Питальні речення авторка широко вживає у текстах, але з різною метою:

- запитання буденного, побутового характеру: *Ви так думаєте?* [3, с. 36]; *Прийшли мене брати на війну?* [3, с. 42]; *Ти ж Михайлом звеши?* [3, с. 42]; *Де ви його загубили?* [2, с. 5]; *Звідки можеш знати?* [2, с. 5]; *І навіщо так хвилюватися?* [2, с. 7]; *А що, люди з тих грузовиків можуть наврочити?* [4, с. 129]; *А кого жиди шахрують?* [4, с. 113]; *І я колись шахрувати буду?* [4, с. 113]; *А кого ще будуть вести?* [4, с. 152].

- риторичні запитання, які не потребують відповіді: *Але чого чужі гріхи мають на нас падати?* [3, с. 23]; *А що тут думати?* [3, с. 50]; *А хто винен?* [3, с. 26]; *А що зробиш?* [2, с. 1]; *За що?* [2, с. 3]; *До чого б то?! [2, с. 15]; Хіба вона що погане надумала?.. [4, с. 31]; Що мені з тобою, дитино, робити?.. [4, с. 71]; Що воно тими лісами шукає? [4, с. 72].*

- питально-окличні речення – хоч таких конструкцій письменниця вживає небагато, однак за їх допомогою авторка підкреслює глибину поставленого запитання, бажання дізнатись відповідь на нього, хоча такі речення найчастіше наближаються до риторичних: *Як? З оцього металолуму?! [3, с. 18]; А як ціле село попідміняє?! [3, с. 23]; Як ти це зробила?! [3, с. 54]; А що маю робити?! [2, с. 1]; Кому про це скажеш?! [2, с. 1]; Як пропав?! [2, с. 5]; Де вона діла свої черевички?! [4, с. 25]; Що мали робити твої тато?! [4, с. 31]; Що ти робиш, Іванко?! [4, с. 36].*

3. Спонукальними реченнями Марія Матіос послуговується задля впливу однієї особи на інших, маючи на меті спонукання до певної дії. Такий вид речень авторка використовує не так часто: *Люде добрі, рятуйте!* [3, с. 3]; *І не думай навіть!* [3, с. 36]; *Кажіть!* [3, с. 26]; *Не теренди й не переч!* [2, с. 1]; *Фстать!* [4, с. 191].

Вартим особливої уваги є величезний масив окличних речень, які письменниця використала у своїй творчості. Причиною цього є описувані події. За семантикою ми поділили їх на такі групи:

- речення, які передають радість, захоплення, сподівання: *Що то є молодий розум!* [3, с. 36]; *Оста-а-анню!* [3, с. 48]; *Це поле належить мені!* [2, с. 6]; *Не може бути! Така схожість!* [2, с. 7]; *І встид таки ж вигнав!* [4, с. 37]; *Іванка буде!* [4, с. 49]; *Але ти станеш здорова!* [4, с. 91];

- речення, в яких висловлено погрозу, попередження, невдоволення, розчарування: *Але ж ви вивмираєте з голоду!* [3, с. 55]; *Але ж спорила з Богом!* [3, с. 56]; *Любов до гроба!* [3, с. 48]; *Най лиш попробує ще раз обізвати Дарусю дурною!* [3, с. 17]; *І сьогодні не пощастило!* [2, с. 3]; *Не руш її! Вона дівчина!* [2, с. 17]; *Знову сьогодні нашкодили!* [4, с. 43]; *Давно гудза на голову шукає!* [4, с. 129]; *Война прийшла до нас!* [4, с. 168];

- речення, у яких відчувається переживання, страх (найчастіше такі конструкції авторка використовує, звертаючись до Бога, передаючи таким чином психічний стан персонажів творів): *Боже помагай, домнуде Мігаю!* [3, с. 42]; *Догралися Курики в політику!* [3, с. 36]; *Не вийде!* [3, с. 48]; *Він же мій хрещений батько!...* [2, с. 3]; *Але наш тато пропав у два дні по Михайлові!* [2, с. 7]; *Божечку!* [4, с. 18]; *Господи Ісусе Христе!* [4, с. 21];

- окличні речення, котрі використовуються для того, щоб підсилити увагу читача на певному висловленні: *Люде добрі, рятуйте! Христос воскрес! Славко гине!* [3, с. 3]; *А ці жеребці не встилаються нападати на бідну дівчину!* [3, с. 17]; *Судьба!* [2, с. 1]; *Я тобі бабинські бесіди не переказую! Сам видів!* [2, с. 3]; *Але я нікому не скажу!* [4, с. 78]; *Вона – мама Бога!* [4, с. 87]; *А Бог – її син!* [4, с. 87]; *Це він застрілив!* [4, с. 187].

Отже, семантична наснаженість простих речень у творчості Марії Матіос є різноманітною і нерозривно пов'язаною із безпосереднім розумінням змісту тексту. Письменниця використовує розповідні, питальні, спонукальні речення. Застосування Марією Матіос питально-окличних речень дозволяє тримати динамічну напругу творів. Окличні речення авторка використовує з метою передавання настроїв героїв та їх почуттів.

Вдале вживання простих речень дало змогу Марії Матіос зробити тексти емоційним, динамічним, напруженим, цікавим для прочитання та реалістичним (мається на увазі реалістичність реплік героїв).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис: Київ: Вища школа, 2005. 270 с.
2. Матіос М. В. Майже ніколи не навпаки URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=15296> (дата звернення: 12.09.2021).
3. Матіос М. В. Солодка Даруся URL: http://ukrbooks.com/ua/Solodka_Darusja/ (дата звернення: 12.09.2021).
4. Матіос М. В. Черевички Божої Матері: Вирвана сторінка з буковинської саги: Повість. Львів: ЛА «Піраміда», 2013. 208 с.
5. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.
6. Федюк Т. Спроба осмислити історію: рецензія на книгу Марії Матіос. 28 жовтня 2013. URL:

https://www.google.com.ua/amp/s/www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/10/131022_book_2013_review_maios_fedyuk.amp (дата звернення: 12.09.2021).

7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 408 с. (Серія «Альма-матер»).

Рекомендує до друку науковий керівник професор Олексенко В.П.